

Torsdag med THORS

Hbl 29.1.81

DET ÄR UPP TILL OSS om vi vill använda detta engelskt färgade uttryck — prof. Thors tycker att det är kort och slagkraftigt (och dessutom fåfäng möda att motarbeta).

I DAGENS text tar han också upp den svenska grammatikens kanske besvärligaste problem: SIN eller HANS?

En frågande har i rikssvensk veckopress hittat ett uttryck **det är upp till någon**, t.ex. "Det är upp till var och en att hämta sin post själv". Kan detta uttryck godkännas, frågar han.

Det är upp till (någon) har otvivelaktigt uppkommit genom påverkan från engelskan. Där är uttryck som **it is up to you** vanliga i betydelsen "det får du själv avgöra", "det beror på dig själv". Jag hörde uttrycket första gången av min far som säkerligen hade fått det från hemvändande emigranter i Österbotten; det var på 1930-talet.

Uttrycket är numera faktiskt så vanligt, inte enbart i Sverige och i Österbotten, att det torde vara fåfäng möda att motarbeta det. Jag tycker personligen att det är kort och slagkraftigt.

En annan frågande har stött på uttrycket **tyst i mjugg**. Varifrån kommer det?

Vanligen förekommer **i mjugg** i uttrycket "le i mjugg", dvs. "le för sig själv", "le i hemlighet". Besläktade uttryck med ljudkombinationen **mu-** finns i flera germaniska språk. Främst skall nämnas det engelska **hugger-mugger** "i hemlighet".

Två österbottniska landsmän till mig frågade härom dagen efter ursprunget till ett annat uttryck med ljudkombinationen **mu-**, nämligen det österbottniska (och åboländska) **si** eller **skåd under mustjin** "se i

hemlighet". Detta uttryck fanns för ett par sekler sedan i svenskt riksspråk: se **under musken**. **Musk** är egentligen ett ord för **mörka ögonhår**. Ett allmänt känt ord som sammanhänger med det är **svartmuskig**.

En tredje frågande tar upp ett besvärligt problem i svenskan: bruket av **sin** och **hans**, **hennes**.

Frågan är onekligen besvärlig — den har sagts vara den besvärligaste i den svenska grammatiken. I det "normala" fallet bereder den knappast svårigheter, men två särfall skall beskrivas här.

Det ena fallet är det, där **sin** eller **hans** ingår i en ordgrupp inom satsen. Vi skall ta ett uttryck som "Direktören uppmanade fröken X. att stanna på sin plats". I det här fallet är "fröken X." för tanken subjekt till uttrycket "stanna på sin plats", och därför är **sin** det rätta ordet. Erik Wellander har i "Riktig svenska" ett belysande exempel. Vi kan säga "Han har kallat samman damerna för att förljuva sin/hans kväll". Säger vi **sin**, så uppfattas **han** som subjekt till **förljuva**, men om vi använder **hans**, uppfattas **damerna** som subjekt för tanken till **förljuva**.

Ett av frågeställarens exempel innehåller något som lätt fattas som en självständig ordgrupp: "Mappen innehåller A:s brev från sina kusiner" — de brev som A har fått. Därför känns **sina** riktigt. I en parallell sats "brev till A från hans kusiner" uppfattar vi inte A. som tankesubjekt.

Det andra fallet utgörs av satsen där pronomenet **hans** kan ha olika syftning. Vi kan ha två män nämnda i ett sammanhang. Den frågande ger exemplet "A berättade för B att hans bror insjuknat". Det är onekligen tvetydigt. Det är i dylika fall bäst att undvika missförstånd och skriva: "att dennes bror" eller "att B:s bror" — om så menas. Just sådana fall är ett problem i många språk.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

Hbl 22.1.81

"Vad är riktigt? Överbrygga eller överbrygga, t.ex. motsättningar? Båda formerna har förekommit i Hbl."

Om **överbrygga** är det rätta, hur lyder verbet i imperfektum? Kan **överbryggade** vara riktigt?"

Bakom det problem som dryftas i frågan ligger ett tyskt verb, **überbrücken**, vars egentliga betydelse är "bygga en bro — på tyska **Brücke** — över något", men som också används mycket i en överförd betydelse "mildra (egentligen 'slå en bro över') motsättningar". Det tyska ordet fick en direkt kopierad avläggare i svenskan, nämligen **överbrygga**. Detta verb böjs **överbryggar**, **överbryggade**. Det är naturligt att böjningen är en annan än vid det vanliga ordet **brygga** (en dryck), **överbrygga** har som synes ingenting att göra med detta.

Både **överbrygga** och **överbygga** måste anses vara riktiga. Ibland ser man i stället ett verb **överbroa**, som visserligen helt återger innebörden i tyskans **überbrücken**, men som är ganska sällsynt.

"Varför heter det **lantmäteri**, men däremot **stadsmätning**?"

Det märkliga i fallet är **lantmäte-**

ÖVERBRYGGA motsättningar är ju alltid förtjänstfullt — och lika bra är det att **ÖVERBRYGGA** dem, lär vi av prof. Thors betraktelser i dag. Som också är nyttig läsning för dem som brukar stoppa in ett extra i mellan s och o i ordet **GARNISON**.

ri. Substantiv till verb bildas oftast med **-ning** eller **-ande**, och det heter ju t.ex. **uppmätning**, **mätning** av ett kast, ett avstånd m.m. Varför då **lantmäteri**? Jag vågar tro, att den tyska termen **Landmesserei** har stått som förebild. Förledens form **lant-** (inte **land-**) tyder på det. Onekligen hade "landmätning" varit en renare svensk form.

En tredje frågeställare är förvånad över uttalet "garnisjon" för **garnison** och har t.o.m. sett formen **garnision** i skrift.

Bakom formen ligger nog påverkan från det vanliga suffixet **-tion**, **-sion**, som är så allmänt i svenskan att det t.o.m. har lett till skämtsamma bildningar som **muntration**. — Det är svårt att säga hur gammal ombildningen är; den har helt naturligt varit sällsynt i skrift.

Suffixet i **garnison** är egentligen ett italienskt **-one**, men ordet har upptagits i franskan och spritt sig därifrån.

Samma frågande är också intresserad av ursprunget till ordparet **Lappeenranta** — **Villmanstrand**.

Villmanstrand har växt upp på Lappvesi sockens marker. Enligt pionjären i finsk namnforskning, prof. Viljo Nissilä, har **Lappeenranta** utvecklats ur **Lappvedenranta**.

Jag ser uppkomsten av den svenska namnformen **Villmanstrand** så här: När staden grundades 1649, associerade man förleden i **Lappvesi**, naturligt nog, med **lapp**. Men ett "Lappstrand" kändes väl inte fint nog för en stad, och då grep man till **vildman**, som brukade användas om lapparna som heraldiska figurer. (Sådana "vildmän" finns i flera gamla vapensköldar.)

Till slut en ortografisk detalj, som inte är utan betydelse. Man ser rätt ofta uttryck i skrift som "mellan kl. 18—21". Det är dock inte korrekt: **antingen** skall det vara "kl. 18—21" (utan mellan) eller "mellan kl. 18 och kl. 21". Strecket mellan 18 och 21 svarar mot ordet **till**.

Carl-Eric Thors